

NAKKAŞ LÜTFİ ABDULLAH

Nihat BOYDAŞ

İslâm dünyasında Türkler 9. asırdan bu yana, bin yıldan fazla bir zamandanberi, en büyük siyasî kuvvet olarak rol almışlardır. Türklerin tarihteki bu müessir rolleri, mimârf, çinicilik, hat, seramik, dokumacılık ve tezyînf sanatlardaki başarılarıyla bütün sanât aleminde kabul edildiği halde, minyatür sahası yakın zamana kadar ihmal edilmiş ve düzeltilmesi uzun zaman gerektiren hatalar ortaya çıkmıştır. Bu ihmalin ve hataların Türk minyatürlerinin yakın zamana kadar dışarıya kapalı olmaları ve birçok minyatürün kaybolması, elde bulunanların da saray kitaplıklarında ve ulaşılması zor yerlerde olması gibi sebeplerden ileri geldiği söylenebilir⁽¹⁾. Avrupa ve Amerika'da bulunan kitaplık ve müzelerde, yakın zamanlara kadar çoğaltılmış örnekler yoktu, bulunan orijinal yazmalar da İran ve Arap kültürüne malediliyordu. Cumhuriyet döneminden sonra Türkiye'de bulunan zengin el yazmaları ve dışarıya kaçırılan parçalar düzenlenerek renkli fotoğraflar ve slaytlar haline getirildi ve milletlerarası kültürel mübâdeleler, turistik kolaylıklarla yayılmaya ve tanınmaya başladı⁽²⁾.

Gene Cumhuriyet dönemiyle birlikte, Türk sanat tarihçileri bu konuya da el atarak Türk Minyatürlerinin İslâm minyatürleri içindeki yerini ve değerini ortaya çıkarmaya başladılar. Türk mimarîsini Bizans kiliselerinin taklidi sayan batılı sanat tarihçilerinin iddiası nasıl mesnedsiz kalmışsa, Türk minyatürünü de İran minyatürünün taklidi gözüyle gören görüş artık değişmiştir. Gerçekte Türk resminin kaynaklarından sadece biri olan İran

resmi, Türk minyatürlerinden çok farklıdır. Türk minyatürü hem Uzak Doğudan ve hem de Batıdan birçok unsur almıştır. Fakat alınan bu unsurlar, her kültür mübâdelesinde olduğu gibi, Türklere has bir biçime girmişlerdir⁽³⁾. Türk sanatındaki bu yabancı unsurlar⁽⁴⁾, Türk sanatı için küçültücü olmaktan çok, Türkiye'nin coğrafi durumuna bağlı olup, ayrıca Türklerin yabancı fikir ve sanat tesirlerine ne kadar açık olduklarının işaretidir⁽⁵⁾. Türk minyatürü bir imparatorluk sanatıdır ve her imparatorlukta olduğu gibi pek çok kültürleri ve dolyısıyla kültürel zenginlikleri sanatında izhâr etmiştir, kendi potasında eriterek millileştirmiştir.

Orta Doğu minyatürü içinde, Türk resim sanatının sınırlarını tesbit etmek, yukardaki sebeplerden dolayı, çok kolay değildir. Orta Doğu'da 9. asırdan bu yana Türkler en büyük siyasî güç olarak daima ön plânda—9. asırda Abbasi Halifelerinin hamiliği, Tulunoğulları 880, Karahanlılar (940-1040), Gazneliler (962-1187), Büyük Selçuklu İmparatorluğu (1040-1157), Anadolu Selçukluları (1077-1308), Timur ve Oğulları 15. asır, Osmanlılar (1299-1922)—rol oynamışlardır. Bu kadar

(1) Metin And, *Turkish Miniature Painting*, Ankara: 1978, s. 5.

(2) Richard Ettinghausen, *Yabancı Gözüyle Türk Minyatürleri* (Çeviren: Sabahattin Eyuboğlu), Milliyet Sanat Dergisi, İstanbul: 1977, sayı: 226, s. 9-10.

(3) R. Ettinghausen, *Ön. ver.*, s. 10-11.

(4) Yunan sanatında, bilhassa Mısır, Girit ve Mezopotamya tesirlerinin varlığı bu gün artık herkesçe bilinmektedir. (İ.H. Baltacıoğlu, Methal), *Türk Sanatlarının Fethine Methal*.

(5) Ettinghausen, *Ön. ver.*, s. 12.

güçlü ve idarecilik kaabiliyeti olan Türklerin, Orta Asya'dan bazı sanat prensiplerini İran ve Moğollara ulaştırmış olmaları ve onların sanatlarına, kültürlerine bir Türk rengi katmaları inkâr edilemez⁽⁶⁾. İslâm kültüründe, Arap tesiri yerini Fars kültürüne terkettiği gibi Fars kültüründe de Türk zevkinin tesirlerini, bilhassa 12. asırda, görmek mümkündür. Bu tarihten sonra, Türk güzelliği, İranlı şairlerin şiirlerine konu olmuştur. Osmanlı döneminden önce, Farsça ve Arapça yazılmış yazmalarda, yukarda sözü edilen tesirler vardır. Fakat 15. asrın ikinci yarısından sonraya ait olup 15. asır İran minyatürlerine benzemeyen minyatürler⁽⁷⁾, Uzak Doğu tesirlerini taşıyorlarsa da kesinlikle Uzak Doğu'da yapılmamışlardır. Mehmet Siyah Kalem'in eserleri bu nev'idenden olup, eski eserlerle Osmanlı minyatürleri arasında yer alırlar⁽⁸⁾.

Osmanlı minyatürleri, daha gelişmiş ve kendine has hususiyetleriyle, sanatçılar için, yüksek ölçüde düzenli, siyasî ve askerî sahada kuvvetli ve atılgan bir imparatorluk bu vasatı hazırlamıştır.

Osmanlı resim sanatı, uzun ve kültür açısından çok renkli bir tarihî gelişimin sonucu, gelişip kök saldı. İslâm resim sanatı içinde bir Türk uslubu doğdu ve bu üslup 18. asır sonlarına kadar yaşadı⁽⁹⁾. Bilhassa portre ressamlığı Osmanlılarda hatırı sayılır bir seviyeye ulaştı. Fatih Sultan Mehmet devrinde Batılı resim ustalarından Pasti, Costanzio da Ferrara, Gentile Bellini gibi ustalar İstanbul'a gelerek portreler yaptılar⁽¹⁰⁾. Moğol Hindistan dışında, hiçbir İslâm ülkesinde, Türkiye'deki kadar padişah portresi yapılmamıştır⁽¹¹⁾. Osmanlı resim sanatının İran ve öteki İslâm ülkelerinde görülmeyen bir kolu daha vardır ki, bu saha şayet İslâm'da resim yasağı varsa bu yasağa taban tabana zıttır. Hz. Muhammed'in hayatı, (Siyerü'n-Nebi), dahil, mukaddes kitapları ve İslâm tarihinin ilk safhalarını içine alan minyatürlerdir⁽¹²⁾. Hz. Muhammed'in hayatı hakkında yazılan abidevi eser Erzurum'lu Mustafa Darir'in aslı 6 ciltlik olan ve bugün beş cildi -çeşitli koleksiyonlardadır- bulunan kitabıdır. Darir -Kör- adıyla da tanınan Erzurum'lu şair Mustafa bin Yusuf bin Ömer'in 1338 h. 790 tarihinde sade bir türkçe ile yazdığı, nesir ve nazım ile karışık, "Siyer ün Nebi" 1594-1595 (H. 1003) tarihinde altı cilt olarak III. Murad için kopya edilmiştir. Bunlardan 1, 2 ve 6. ciltler Topkapı Sarayında, 3. cilt New York'da Public Library'nin Spencer koleksiyonunda, 4. cilt ise Dublin'de Chester Beatty kitaplığında bulunmaktadır.

5. cildin nerede olduğu bilinmemektedir. Bu eserin nakkaşı veya nakkaşları bilinmemekle beraber, Lutfi Abdullah adlı bir nakkaşın 1595 tarihinde nakkaşbaşı olduğunu ve III. Murad için daha evvel 1575 (H. 983) de Arapça bir Acaib'ül Mahlukat yazmasını nakş-ü tasvir ettiği göz önüne

alınarak Siyer-i Nebi ciltlerindeki minyatürlerin nakkaşbaşı Lutfi Abdullah ile yardımcıları tarafından yapılmış olduğu sonucuna varılmaktadır⁽¹³⁾. Siyer-i Nebi'nin elinde bulunan ciltlerinde 613 minyatür vardır ve bilinmeyen ciltteki 201 minyatörle birlikte 814 minyatüre ulaşılmaktadır⁽¹⁴⁾. Bütün bu minyatürlerin Lutfi Abdullah tarafından yapılmadığı tahmin edileceği gibi, bu durum ayrıca elde bulunan vesikalarla da desteklenmektedir⁽¹⁵⁾. Minyatürlerin, başnakkaş'dan başka, şakirtler ve diğer nakkaşlar tarafından yapıldığı kaydına göre, başarılı olanların Lutfi Abdullah'ın eserleri olduğu söylenebilir.

Nakkaşlar, hattatlar gibi, eserlerine ketebe koymadıkları için Lutfi Abdullah hakkında bilgimiz yoktur ve en başarılı minyatürlerin onun elinden çıkmış olacağı da bir tahmindir. Ancak Acaib ü'l Mahlukat'ı resimlediği 1575 tarihinde tanınmış bir nakkaş olduğu ve 1595 de has nakkaşlık pâyesine eriştiği ve adına 1607 de, son defa rastlandığı bilinmektedir⁽¹⁶⁾.

Siyer-i Nebi ciltlerindeki minyatörlerde, genellikle, kompozisyon, desen ve tezyini motiflerde benzerlik dikkat çekicidir. Ancak, bilhassa bazı minyatürlerdeki renk uyumu da gözden kaçmamaktadır. Meselâ Ebâbil kuşlarının Ebrehe ordusunu taşıyışı, Nuh'un Gemisi, Abdullah'ın Nezri, Muhammed'in doğuşu, Hz. Ali ile buluşması gibi minyatürlerde, renk ve desen benzerliği farkedilmektedir. Habeş Meliki Ebrehe'nin 571 yılında Kâbe'yi yıkmak için Mekke'ye yürüyen ordusunun Ebâbil kuşları tarafından helâk olduğunu anlatan⁽¹⁷⁾ minyatür iki bölümden meydana gelmektedir. Renkli gri gökyüzü ve soldan sağa doğru uçan Ebâbil kuşları ve âdeta bu kuşların ritmine uygun bulut kümeleri.. Ebâbil kuşları daha açık renkli olup, gökyüzü ile armonik birlik gösterirler. Açık kırmızı tonda yeryüzü, olayın

(6) Ettinghausen, Ün. ver., s. 12.

(7) R. Ettinghausen, bu minyatürlerin 12. asır ile 15. asır arasında yapıldıklarını iddia ederken, Türk sanat tarihçileri, bu resimlerin 15. asırda çizildiklerini söylemektedirler. Bölgeler olarak Asya steplerinden doğdukları kabul edilmektedir.

(8) Ettinghausen, Aynı.

(9) S. K. Yetkin, İslâm Sanatı Tarihi, Ankara: 1954, s. 315.

(10) C.E. Arseven, Türk Sanatı Tarihi, s. 92-93.

(11) Ettinghausen, Aynı.

(12) Ettinghausen ve M. And, Ün. ver.

(13) S.K. Yetkin, Lutfi Abdullah ve Siyer-i Nebi, Sanat Dünyamız, sayı: 12, İstanbul: 1978, s. 17-18.

(14) Aynı.

(15) Yetkin, Ün. ver., s. 19-20.

(16) R.M. Meriç, Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları, s. 70.

(17) Kur'an (Fîl Suresi).

psikolojik ortamında müsait olup, gökyüzü ile zıt bir armoni teşkil etmekte ve burada taş yağmurundan dehşete düşmüş atılar görülmektedir. Ebrehe'nin askerleri tatlı yeşil tonlarda olup, kırmızı tonlu renk lekeleriyle daha da belirginleşmektedirler. Açık-koyu lekelerin dağılımı kusursuzdur. Sağdan sola doğru uçan kuşların hareketi, askerlerin yukarı doğru yönelmeleriyle daha da dikkat çekici hale getirilmiştir. Atların hareketleri, kendini korumaya çalışan ve kimi ok atan askerlerin içinde bulundukları maddi ve manevi atmosfer, başarıyla ifade edilmiştir. Minyatürde baskın harekâtı, bu kırmızı-yeşil renk armonisiyle de takviye edilmiştir.

Sağdan sola doğru ilerleyen ve içinde Hz. Nuh'un yeşil kırmızı kontrastı ile belirtildiği gemi minyatürü, renk armonisi yönünden daha da başarılıdır. Burada yeryüzü ve gökyüzü Tufanda olduğu gibi birleşmiştir, tek renklidir. Bu madde dışı ve açık toprak rengi insanın üstünde dini bir tesir bırakan fonunun üstünde daha koyu renkli Hz. Nuh'un gemisi ve açık (beyaz) tonda yelkenler, siyah-beyaz-gri dağılımı bakımından çok başarılıdır. Açık balık rengi (hâkim renk), lekelerin dağılımı ve ritm gibi plâstik değerler yerli yerindedir.

Siyer-i Nebi minyatürlerinde ana tema, tahmin edileceği gibi Hz. Muhammed ve İslâmiyettir. Dîni bir atmosfere ayna tutan resimler genellikle dîni bir üslupta kalmaktadırlar. Minyatürlerdeki realizm, onların özünden değil, biçimlerinden doğmaktadır. Çünkü, bütün İslâm minyatürlerinde olduğu gibi, sanatçı veya sanatçılar gerçek veya mucizevi bir olayı, varlığı anlatırken, gene gerçek biçimlerden, insandan hareket etmektedirler. Minyatürlerde gerek renk ve gerekse desen, anlatılmak istenilen figürleri yaşatmak için kullanılmaktadır. Kompozisyonların ana çizgileri sadedir ve genellikle değildir. Dahili kompozisyonlarda ise mekân hendesidir. Bunlarda kullanılan tezyini motifler birbirine benzemektedirler. Bu minyatürlerde mekân ve figürlerin kıyafetleri Osmanlıdır. Dâhili kompozisyonlarda sık sık kullanılan bazı hendesî tezyinât-kareler ve aralarındaki dört kollu yıldızlar, III. Murad Surnâmesindeki (1585) bazı minyatürlerde, meselâ Peştemalciler Loncasının Geçişinde görülmektedir. III. Murad Surnâmesi Topkapı'da bir resim atölyesinde hazırlanmıştı ve hepsi tek elden çıkmamıştı. Desen, renklendirmeleri, figürler, mimârî nakışlar ayrı ellerden çıkmıştır. Bu çalışmayı yöneten ve sorumluluğu taşıyan ustanın Nakkaşbaşı Osman olduğu bilinmektedir(18). Siyerün Nebi ve III. Murad Surnâmesi'ndeki bu benzerlik dikkat çekicidir. Nakkaş Lutfi Abdullah'ın bu sırada henüz nakkaşbaşı olmadığı ve III. Murad Surnâ-

mesi'nin hazırlanmasında da çalıştığı hatıra gelmektedir.

Osmanlı minyatürleri menşe' olarak Arap ve Fars kültürüne bağlı olduğu halde, bu kültürlerin içinde benliklerini yitirmemişlerdir. İslâm resim sanatı içinde, Araplar ve İranlılar kadar Türkler'in de payı büyüktür. Osmanlı Resim Sanatı, gerek muhteva ve gerekse realizm açılarından İran minyatüründen ayrılır. Osmanlı minyatürlerinde Şah-nâme kahramanları gibi teke tek doğuş sahneleri, âhu gözlü ince kıvrak kadınlar, romantik aşklar, uçarı tutkular, cennet bahçeleri yoktur. Osmanlılar, bunların yerine ilmi eserler, sefernâmeler, seyâhatnâmeler, biyoloji ve coğrafya ile alâkalı eserler, dini biyografiler, ansiklopediler resimlemişlerdir(19). Bu tür çalışmalar İran minyatürüne yabancısıdır. Türk minyatürleri realist bir biçimde, bir erkek toplumuna ayna tutarlar ve bu minyatürlerde erkekçe bir üslup göze çarpar. Türk minyatürlerinde bir imparatorluk havasına has adâlet, sâdelik, düzen, mutlak itâat göze çarpar. İnsan tipleri, ünlü ressam P. Broguet'e benzerler denilebilir. Bu durum, bilhassa halk üslubu minyatürlerde daha da çok belirgindir. Osmanlı minyatürlerinde realizm endişesi hemen dikkat çeker(20).

Siyer-i Nebi, Hz. Muhammed'in hayâtı, kendi türünde tek olup Türklere hastır. Konu ve tema İslâmiyet (dini) olmakla beraber, figürler Türk'tür ve üslup, Türk minyatürlerinin yukarıda belirtilen özelliğine uygundur. Siyer-i Nebi, Türklerin İslâmiyet'e ve Hz. Muhammed'e duydukları derin saygı ve sevginin de işareti olarak ayrıca önem kazanmaktadır. Siyer-i Nebi'deki minyatürler, plâstik değerlerinden başka, kültürel antropolog, tarihçi ve sosyologlar için paha biçilmez belgeler ihtiva etmektedirler. Bu minyatürler, Türk sanatına has güzellikler yanında, Batı sanatlarına alışkın gözlere de yabancı gelmemektedirler. Bilindiği gibi Rönesans'ın maddi dünyaya değer veren dünya görüşü İslâm'a yabancısıdır. Bu sebeptendir ki, Siyer-i Nebi'deki minyatürlerde maddi gerçekçilik, yerini, bir nakış ve sembolle anlatma metoduna terketmektedir. Sanatın en belirgin özelliği mücerredlik olduğuna göre, İslâm minyatürleri, bu açıdan modern sanata daha da yaklaşmaktadırlar. Modern resim sanatının kurucuları da, tabiat taklitçiliğinden kurtulmak istedikleri zaman, sanatın kendine has bir dili ve yazısı olmasını savunuyorlardı. Bu istekle İslâm felsefesi arasındaki benzerlik, gözden kaçmamaktadır.

(18) M.Ş. İpşiroğlu, *İslâm'da Resim*, İstanbul: 1973, s. 133.

(19) Ettinghausen, *Ön. ver.*

(20) Aynı.

Ata Yedigârî Eserleri Sizin Tasarruflarınızla Biz Yaşatıyoruz

VB
TÜRKİYE
VAKIFLAR BANKASI

Yaşatılan Geçmiş. Güvenli Gelecek.